a apud Cic. 3. offic. — Emigro in activi ſignificatione. — Migrare legem, morem, pro tranſgredi. — Verbi erumpendi uſus tranſitive.

re nidum, & in lege VII. fabularum a; *Quiſquis earum rerum migraſſit, noxa pœna par eſto*, apud Titinium Veliternam, *quot peſtes ſenio, & jurgia ſe ſemet diebus emigrarunt*, hoc eſt, ejecerunt ſe, & vulgo veteres; *migrare legem*, aut *morem*, uſurpabant pro tranſgredi, & mutare, ſimilis *erumpendi* uſus tranſitivè. Notaviſſe ex his nonnulla Gretſerum b noſtrum poſtea cognovi. Apollinarius ita explicat:

ὡς δ' ὄρπηκα ταμών σε, τεῶν ἐπονάσσεται οἴκων
Tamquam verò ramum concidens te, tuis emigrabit ædibus.

Vocis tabernaculi variæ expoſitiones hoc loco, & applicationes. — c 2. Pet. 1. 14.

Euthymius de morte accipit per quam exitur de corpore, velut de tabernaculo, ut Petrus c de ſeipſo ſcripſit, noſque illum declarantes, pluribus verbis oſtendimus. Vel de domo unde mortuus efferatur. Caſſiodorus & Bruno Herbipolenſis legunt, *de tabernaculo ſuo*: hìc, & de Judæis ejiciendis de Jeruſalem; ille, interpretans de Antichriſto, hoc eſt, de membris ejus, atque ſectatoribus, qui videbuntur eſſe intra tabernaculum Eccleſiæ, ſed corde non erunt. Meminit dictæ lectionis Hugo. Arnobius eam ſequitur, dum exponit emigrationem de corde Dei, quia hoc ſit Dei tabernaculum. Gregorius II. eadem utens, de diabolo ipſo exponit, & applicat ad hæreſiarcham. Hilarius etiam, & Hieronymus in explanatione, videntur ponere intelligendum eſſe pronomen, *ſuo*, agentes de Judæis. Etſi verò in codicibus Complutenſibus Regiis, & aliis extet pronomen *σοῦ*, *tuo*, & id legat Euthymius, indicetque Apollinarius verbis antea recenſitis, tamen Hebraicè, Chaldaicè, & in emendatis Græcis bibliis non eſt. Recitat ex Symmacho Chryſoſtomus, *deſtruet te, & abradet te de tentorio tuo*. Per *tabernaculum tuum*, poſſemus interpretari illud ipſum Domini, quod quadam religione ductus, ingreſſus erat Doeg, ibique morabatur, quum obſervavit quæ fierent ab Achimelecho, & Davide d, ut pridem jam ante dictum eſt. Nyſſenus e *tabernaculum divinum* intellexit, *μεταναστήσει ἀπὸ τοῦ θείου σκηνώματος*, *emigrabit eum à divino tabernaculo*. Prædicit Doegum non ampliùs ad id rediturum, utpote ſicut indignum, quia dignus tantùm, (qui ingreditur ſine macula, operatur juſtitiam, loquitur veritatem in corde ſuo, non agit dolum in lingua ſua, non facit proximo ſuo malum, opprobrium non accipit adverſus proximos ſuos,) &c. f quorum omnium contraria in Doego deprehenſa ſunt. Denique per iſtas circumlocutiones ſignificatur pellendum Doegum de divinæ protectionis quaſi tabernaculo, etiamſi fortaſſis ad externum redire detur: vagum & profugum futurum, tandemque infelici exitu vitam terminaturum. Alludit Auguſtinus in etymologia *Doec*, quaſi *motum* ſonet, ſed *Doeg*, non *Doec*, ſcribendum, nec talis etymologia conſentanea eſt. Similis in 108. Pſalmo g imprecatio, *fiant dies ejus pauci; fiant filii ejus orphani, & uxor ejus vidua: Nutantes transferantur filii ejus, & mendicent, & ejiciantur de habitationibus ſuis*. Completum eſt vaticinium, ſi quod in explanatione tituli retulimus, armiger Saulis Doeg fuit, qui quum herus irruens ſuper gladium occubuiſſet, ipſe mortis eodem genere interemit h ſeſe, & ſi filius ejuſdem, is qui Davidi Saulis mortem quum renuntiaſſet, ac à ſe ipſo illum occiſum, licèt falsò, dixiſſet, Davidis juſſu interfectus eſt i. Affinis adhuc in Job k ſententia; *Avellatur de tabernaculo ſua fiducia ejus, & calcet ſuper eum quaſi Rex interitus*. De quo loco Pinedam noſtrum conſule.

d 1. Re. 22. 9 — e tract. 2. in Pſ. 13. — Senſus loci. — f Pſal. 14. 1. 2. 3. — Alluſio in etymologia nominis Doeg. — g verſ. 9. 10. — h 1. Regum ult. 5. — i 1. Reg. 1. 10 — k c. 18. 14.

Et radicem tuam de terra viventium.) Hieronymus, *& eradicabit te*, &c. ita quoque Symmachum vertiſſe Chryſoſtomus refert, ac Nyſſenus l indicat, ſcribens, *καὶ ἐκ τῆς τῶν ζώντων γῆς ἀνορύξει τὰ τῆς πονηρίας αὐτοῦ καὶ πικρίας ῥιζώματα*, *& de terra viventium excindet malitia illius & acerbitatis radices*, & tropologicè *eradicandi*, & *radicum* ſumit vocabula. Ceteri etiam qui reddunt ex Hebræo *eradicandi* utuntur verbo. In paraphraſi eſt verbum יתלשנך *iithleſcinnah*: Hebraicè eſt שרשך *ſcereſcha* in conjugatione Piel. Legerunt LXX. שרשך *ſcioreſecha*, *radicem tuam*. Gregorius II. legit, *radicationem*. *Radicem* docui in ea phraſi pro *prole* etiam inter alia ſumi. Sic in Job m, *progenies mea eradicetur*; Hebraicè, צאצאי ישרשו *tſeetſaai* *ieſciorafciu*, *germina mea eradicabuntur*, rami ejus, ſtirps, radix, quia qui ſunt de radice, ac ſtirpe, ipſius & rationem & nomen videntur habere. Euthymius docet, per *radicem* intelligi generationem ac ſtirpem Doeg, tàm præteritam quàm futuram, tùm parentes, ex quibus productus eſt, tum filios, ac poſteros, quia radix ſunt aliorum, qui ab eis generantur. Poteſt præterea *radix* Doeg, illum ipſum ſignificare, qui firma ſe radice credebat ſtare, bene nixum favore Saulis, potentia, opibus, diu victurum, tamquam cujus proſpera bene ei eſſet, *plantaſſet eum Deus, & radicem miſiſſet, proficeret, & faceret fructum*, ut de impio conquerebatur in genere Jeremias n. At Job o teſtatus eſt, ſeù apud eum Eliphaz, *vidiſſe ſe ſtultum firma radice, & maledixiſſe pulchritudini ejus ſtatim*, quodque *non ditaretur, nec perſeveraret ſubſtantia ejus, nec mitteret in terra radicem ſuam; ramos ejus arefaceret flamma, manus ejus areſcerent, læderetur quaſi vinea in primo flore, & quaſi Oliva projiciens florem ſuum* p. Cujus deſperata vita, vel etiam ſalus, ejuſdem *evulſa* dici *radix* poteſt *de terra viventium*, tùm hac, tùm illa beatorum. Unde de Rege cui ſpes ad mentem redeundi ſupererat, ſcribitur, q *germen radicum ejus in terra relinquite*.

l tract. 2. in Pſ. 13. — Radix pro prole. — m c. 31. 8. — Expoſitiones loci. — n cap. 12. 2. — o cap. 5. 3. — p cap. 12. 29. 30. 32. 33. — Evulſa radix de terra viventium cujus dici poſſit. — q Dan. 4. 12. 20.

Senſu myſtico bona *radix ſapientiæ* r, & *charitatis* ſ, quæ numquam *concidit* t, vel *excidit* u, *ſcireque juſtitiam, & virtutem Dei, radix eſt immortalitatis* x: mala, unde *cupiditas omnium malorum* y, de qua hoc loco Auguſtinus, aliique: & amaritudinis ad quam alluſit citatus antea Nyſſenus. Antiochus, *radix peccatrix* cognominatus eſt z. Quaſi dicas verbis Deuteronomii a, *quæ germinaret fel, & amaritudinem*, quia corruptiſſimus ipſe, in cauſa fuit, ut vitia omnia invaleſcerent, de quibus Joſephus b. Stephanus teſtimonia collegit Suidæ c, Æliani d, Polybii e (qui non *ἐπιφανῆ*, *illuſtrem*, ut ſolebat appellari, ſed *ἐπιμανῆ*, *inſanum*, & *furioſum* nominant) Athenæi f, Gorionidis g. Hieronymi h.

r Sap. 3. 15. — ſ Coloſſ. 2. 7. Hebr. 12. 15. — t Sap. 1. 15. — u 1. Cor. 13. 8 — x Sap. 15. 3. — y 1. Tim. 6. 10. — z 1. Mach. 1. 11. — a c. 29. 18. — b in 1. Mach. c. 1. — c Verbo, Antiochus. — d lib. 2. Variar. cap. 41. — e lib. 26. — Antiochus non ἐπιφανὴς ſed ἐπιμανὴς dictus. — f lib. 5. 10. 12 — g lib. 3. c. 6. — h in c. 11. Dan.

Terram viventium.) Docui, Pſalmo 26. i accipi pro ea omni in qua vivitur, tùm pro promiſſa terra, idque potiſſimùm, quia Deus in ea vivus ac verus coleretur, tandem pro Eccleſia & regione beatorum. Diſſerit eadem de re hoc loco Hilarius potiſſimùm ſecundùm ultimam notionem, & poſſunt ibi dicta, huc transferri, tametſi ad litteram primo ſumi debeat modo. Sed & ſatis commodè Hugo, eumque imitatus Ayguanus, improborum pœnas in his omnibus, quæ adhuc ſunt dicta, diſtinguunt, æternitatem futuræ, in hac vita temporalium bonorum amiſſionem, & ipſiuſmet vitæ ac ſocietatis bonorum: denique vitæ æternæ. Alia rurſus ratione ad malos Prælatos eamdem ſententiam applicat Hugo, ſed ſum contentus indicaſſe.

i verſ. 13. — Terra viventium, qua ſignificatione accipiatur.

In fine verſus, eſt סלה *ſelah*, & *διάψαλμα*, quod poteſt judicare, hìc exclamandum, planè juſtum eſſe judicium Dei, juſtam ac dignam de impio vindictam, pœnamque.

Verſ. 8.) Videbunt juſti, & timebunt, & ſuper eum ridebunt, & dicent.

Verſ. 9.) Ecce homo, qui non poſuit Deum adjutorem ſuum, ſed ſperavit in multitudine divitiarum ſuarum, & prævaluit in vanitate ſua.

Utilitas quam referunt electi ex ruina impiorum.

HÆc eſt utilitas, quam referunt vaſa miſericordiæ, & electionis, ex ruina, & contritione vaſorum iræ atque contumeliæ, ut ſcilicet dum juſti perſpiciunt iniquorum interitum, Deique in illos animadverſionem ſeveram conſiderant, ſancto quodam horrore corripiantur, ac venerati divina judicia, vereantur & ipſi, ne aberrent, excidantque, & pereant de via juſta, eamdemque compellantur experiri juſtæ ſeveritatem vindictæ divitiæ. Simul etiam obſtupeſcentes ad gravitatem calamitatis & ſupplici quod illi luunt: ipſi verò ex ſingulari bonitate atque gratia Dei, ab eo liberi ſunt, quod contingit poſt mortem: lætantur ac exultant, & in eas erum-

punt

punt voces, quibus juſtitiam Dei celebrent, & ingratitudini tantæ, improbitati, inſaniæ aliorum ridendo exprobrent, atque inſultent, quia externis operibus fraudibuſque fidentes, Deum neglexerint, nec ejus opem implorare curaverint, vel pro juſtis contra ſe ſuperiorem eſſe crediderint, certè non attenderint. Hoc de ſeipſo David, fretus pia confidentia propriæ juſtitiæ, pronuntiat, deque improbiſſimo Doego. Valet autem ad alios ex utroque genere ſimiles, tùm in hac, tùm præſertim in futura vita, & generali judicio, nec uni dumtaxat convenit ex impiorum ſerie Antichriſto impiiſſimo, licèt illi ſupra omnes maximè; de quo & nonnulli, ut antè dixi, propriè Pſalmum interpretantur; ſicut alii de Judæis una ex parte, ex altera de Chriſtianis; ut hi rideant illos, confiſos fruſtra in temporalibus bonis, & umbris ceremoniarum; Chriſto bonorum æternorum auctore, legiſque Evangelicæ conditore, & humani generis liberatore, contemto, indigniſſimè tractato, crudeliſſimè interempto.

Senſus loci. — Locus potiſſimum Antichriſto conveniens. — Ad eum Pſalmi applicatio: item ad Judæos & Chriſtianos. — Elegans χάρις:

Videbunt juſti, & timebunt.) In textu Hebræo eſt elegans ſimilium *χάρις* verborum: addita etiam particula, *&*, initio, quam tamen omiſit Hieronymus ויראו צדיקים ויראו *veiireu tſaddikim veiirau*, vel ſine accentu, *jireu*. Sed tunc in proferendo, diſcrimen aliquod eſſe oportet, nobis ignotum, ne idem penitus verbum repeti videatur. Paraphraſtes explicat, quid ſit, quod *videbunt*: & *inſpicient*, inquit, *juſti punitionem tuam*. Apollinarius eximios quoſdam juſtos intelligit, quaſi antiſtites, ac interpretes illius.

εὐδικίης λεύσσοντες ὑποπτήξουσ' ὑποφῆται.

Hugonis obſervatio. — a Pro. 21. 11 — b Job. 14. 16. — c Pſ. 81. 6. & 12. — d Pſ. 2. 4. — e Exo 27. 30 31. — f Pſ. 21. 8. — g Pſ. 34. 21. — h Pſ. 36. 34. — i Pſ. 39. 4. — k Pſ. 47. 6. 7 — l c. 22. 10. — m Pſ. 108. 12 — Juſtis conveniens timor.

Non diſplicet, quod notavit Hugo, ut *videre*, ad prudentiam pertineat, *timere*, ad cautelam, *ridere* ad ſanum judicium æſtimationemque rerum. Nam *mulctato peſtilente, ſapientior erit parvulus* a: *Quum ſublatus fuerit* (impius ſub nomine ceti deſtructus) *timebunt Angeli, & territi purgabuntur* b: *qui habitat in cœlis* (non Deus modo ſecundùm ſubſtantiam, ſed etiam ſecundùm participationem c) *irridebit eos, & ſubſannabit illos* d: *illuſio etiam, & improperatio ſuperborum, & vindicta, ſicut leo inſidiabitur illi*, nempe *facienti nequiſſimum conſilium, quod ſuper ipſum devolvetur, & non agnoſcit unde adveniat* e, *illi*. Recognoſcenda, quæ prioribus dicta ſunt Pſalmis, ad illa verba; *Omnes* f *videntes me, deriſerunt me*: & g, *viderunt oculi noſtri*; & h, *quum perierint peccatores, videbis*: & i, *videbunt multi, & timebunt, & ſperabunt in Domino*: &, *ipſi videntes ſic admirati ſunt, conturbati ſunt, commoti ſunt, tremor apprehendit* k, *eos*. Valde affinis in Job locus l; *videbunt juſti, & lætabuntur, & innocens ſubſannabit eos*. Rurſus in alio m Pſalmo; *videbunt recti, & lætabuntur, & omnis iniquitas oppilabit os ſuum*. Convenit juſtis timor, præſertim reverentialis, non ſolùm in hac mortali vita, ſed in illa etiam beata, ut ſæpius vidimus. Jacturam juſtitiæ ſuæ timent ſoli, qui nunc hic vivunt, & in ejuſmodi *timore ſerviunt Domino, exſultantque cum tremore* n, & in iis ſuam ipſorum *operantur ſalutem* o, videntes ne qui *ſtant, cadant* p, *conſiderantes ſe ipſos, ne & ipſi tententur* q, de ſe non præſumentes, de nullo deſperantes, nullum irridentes, ſed potiùs flentes, ſi quos *inimicos* videant *crucis* r; & lugentes eos, *qui peccaverunt, & non egerunt pœnitentiam* ſ.

n Pſ. 2, 11. — o Phi. 2. 12. — p 1. Cor. 10. 12. — q Galat. c. 1 — r Phil. 3. 18. — ſ 2. Cor. 12. 21 — De juſtorũ lætitia quam vident vindictam Dei. — t Pſ. 57. 11 — u 6. Moral. c. 19. vel 16

Et ſuper eum ridebunt.) Nunc etiam *lætari juſtus* poteſt *videns vindictam* t, tamen in ſtatu beatæ vitæ multò liberiùs ac tutiùs. *Ibi*, inquit Gregorius u, explicans verba Job, *in vaſtitate, & fame ridebis, damnatis, ex humanitate juſtus non compatitur, quia divinæ juſtitiæ per ſpeciem inhærens, inconcuſſo diſtrictionis intimæ vigore ſolidatur. Erectas namque in claritate ſupernæ rectitudinis electorum mentes, nulla miſericordia afficit, quia has à miſeriis altitudo beatitudinis alienas reddit*. Tum ſubdit, allato Pſalmi hujus teſtimonio: *Iniquos enim juſti nunc vident, & metuunt; tunc viſuri ſunt, & ridebunt. Quia enim modò ad eorum labi imitationem poſſunt, hic habent formidinem: quia verò damnatis tunc prodeſſe nequeunt, illic non habent compaſſionem*. Sed hac de re memini jam alibi me dixiſſe.

Ecce homo.) Hieronymus, *vir*, הגבר *haggbever*, quaſi indicet manu extenſa, ut ait Caſſiodorus, particula *ecce*, denotari eum, qui vires, potentiam, opes jactabant ſuos, quem Itali vocant *il bravo*, Galli, *le brave, ſe pereux, le vaillant*, qualis Doeg ſacerdotum interfector, & Urbis integræ Nobæ deſtructor. Cum antitheto epitheto vocatur in alio Pſalmo x אין איל גבר *ghever en eial*, *vir invalidus*, cui non eſt fortitudo, *ἀβοήθητος cui non eſt adjutor*. Is erat Chriſtus in paſſione demonſtratus à Pilato, illis verbis, *Ecce homo*. Campenſis *gigantem* vertit hoc loco.

Phraſes Gallicæ & Italicæ. — x Pſ. 87. 5.

Qui non poſuit Deum adjutorem ſuum.) Hieronymus, *fortitudinem ſuam*: Pſalterium Romanum, & Caſſiodorus, *fortitudinem ſibi*, eſt מעוזו *mabhuzzo*, *fortitudo, & robur ejus*; de quo vocabulo egimus aliàs, tractantes de *Maozim*, quod Antichriſtus adoraturus dicitur y; non autem Deum verum, *cui adverſabitur* z, de quo Antichriſto Caſſiodorus, Hugo, & alii præſentem locum interpretantur. Græcè hoc loco eſt *βοηθός*, *adjutor*. Transfert Hieronymus locum iſtum ad illum *ſtultum* divitem, cujus quadam *nocte anima repetenda erat* a: & ad alium, qui in inferno torquebatur, *quia receperat bona in vita ſua* b, & *ſibi* uterque *theſaurizans non erat in Deum dives* c; ſed *derelinquit factorem ſuum* d, tantùm non dicens, *quis noſter Dominus eſt* e? *recede à nobis: & quaſi nihil poſſet facere omnipotens æſtimans eum, quum ille impleverit domum ejus boni*; f. Damnat Auguſtinus proverbium avarorum, rapacium, innocentes opprimentium, res alienas invadentium, commendata negantium, *quantum habebis tantus eris*; id eſt quantum habueris pecuniæ, quanto plus acquiſieris, tanto plus poteris. Repetit adhuc idem g proverbium Auguſtinus, ac elegantiſſimè piiſſimèque tractat. Ex Horatio fortaſſis mutuatus h, eſt.

y Dan. 11. 38 39. — z 2. Theſſ. 2. 4 — De Antichriſto loci interpretatio. — De ſtulto divite, de quo Lucas. — a Luc. 12. 20. — b cap. 16 25. — c cap. 12. 21 — d Deu. 32 15 — e Pſ. 11. 5. — f Job. 22. 17. 18: — Avarorum proverbium ab Auguſtino damnatum — g de diſcipl. c. 11. — h lib. 1. Ser. Satyr. 2.

At bona pars hominum decepta cupidine falſo,
Nihil ſat is, inquit, quia tanti, quantum habeas, ſis.

Uſurpavit & Apulejus i: *tanti re vera eſtis, quantum habebitis*, & ex Euripide Seneca, refert hunc verſum;

i in Apolog.

Ubique tanti quiſque, quantum habuit fuit.

Obſervata ſunt hæc ab Adagiographo. Cui placet proverbium, & ex ejus vivit præſcripto, ſine dubio Deum non ponit adjutorem, ſed quod ſequitur, *ſperat in multitudine divitiarum*, &c. Valet eadem ſententia iſta, contra illos qui libero nimium arbitrio tribuunt; gratiæ parum.

Sententia contra eos, qui nimium libero arbitrio tribuant gratiæ parum.

Sed ſperavit in multitudine divitiarum ſuarum.) Eſt quod priùs ex parœmia dixi, quantum haberet, tantum ſe putaret eſſe. Sic in 48. * Pſalmo, *Qui confidunt in virtute ſua, & in multitudine divitiarum ſuarum gloriantur*. Non ſunt malæ divitiæ, ſed *cor ad eas apponere* k, *idolorum* ex illis facere *ſervitutem* l: *mammona ſeveritate* potiùs quàm *Deo* m, *in iis ſperare, & in incerto earum ſublime ſapiendo*, nec *in Deo vivo, qui præſtat nobis omnia abunde ad fruendum* *: *argentum ſuum, & aurum ſuum facere idola ſibi*, ut *intereas* n: ex aureo conflare ſibi idolum o: malis artibus acquirere, illis abuti, non tam habendo ad neceſſitatem, quàm poſſidendo ex amore, ut monet Hieronymus: non inde egentibus benignè faciendo. *Qui confidit in divitiis ſuis* p, *corruet: argentum & aurum non valebit liberare in die furoris Domini* q. *Nihil iniquius quam amare pecuniam habendo animam venalem*, ſicque *projiciendo intima* r. *Beatus dives, qui inventus eſt ſine macula, & qui poſt aurum non abiit, nec ſperavit in pecunia, & theſauris. Quis eſt hic? & laudabimus eum: fecit enim mirabilia in vita ſua* ſ. Talis tamen poteſt eſſe, ac fuerunt etiam nonnulli tales, id aſſecuti gratia Dei; quod eſt *apud homines impoſſibile* t, nec egentes facultate, nec ardentes cupiditate, quum hoc aliquando reperiatur in paupere, cui deeſt illi, in eo non ſit pecunia, ſit autem avaritia, ut Auguſtinus monet, notans acutè *in ſinum Abrahæ* divitis recipi Lazarum *mendicum* u, ut intelligeremus Deo divites eſſe omnes debere, cupiditate pauperes: nec hìc dictum, *ecce homo*, qui fuit dives, quaſi damnaretur ob divitias, ſed, *qui non poſuit Deum adjutorem*, &c. Beatum

* Verſ. 7. — Divitiæ quo modo malæ ſint. — k Pſ. 61. 11. — l Gal. 5. 10. — m Luc. 16. 13 — * 1. Tim. 6. 16 — n Oſ. 8. 4. — o Ex. 32. 23 — p Pr. 11. 28. — q Ez. 7. 19. Sophon. 1, 18 — r Eccl. 10. 10 — ſ c. 31. 8. — t Mat. 19. 26 — Viri divites aſſecuti gratiam Dei, quod eſt apud homines impoſſibile. — Acuta Auguſtini obſervatio. — u Luc. 16. 22 — Deo divites eſſe omnes debent, cupiditate pauperes.

tum dixerunt ſtulti cui ſunt externa, non *cujus Dominus Deus a*.

a Pſ.143.15.

Et prævaluit in vanitate ſua.) Hieronymus, *confortatus eſt in inſidiis ſuis*. Alii, *in pravitate ſua*, vel, *in confractione*, vel *in corruptela*. Campenſis, *ſceleri fidit*, aut *ut ſceleribus potentiam affectavit*. Hebræa ſunt יעז בהותו *iahboz behauvatho*: quæ benè Hieronymus expreſſit, & ſignificant *vincere*, aut *valentem eſſe*, ac robuſtum, & potentem, & expugnare alios, non ſi de, virtute, æquo jure vel marte, ſed dolis, fraudibus, inſidiis, callidis ſermonibus, malis artibus, malitia. Pro ἐνεδυναμώθη vertit ſynonymè Symmachus ἐνισχύσατο. Aquila, ἐκραταιώθη. Poſſunt etiam הוות *hauvoth* ſignificare *opes*, ut placet R. Sahadiah, à notione generali verbi הוה *havah* eſſe, quod vocans Itali, *l'havere*. Galli *l'avoir*. Græci οὐσία, quaſi dicas, *eſſentia*, & *id quod eſt*, & τὰ ὑπάρχοντα, *quæ ſunt*: Latini olim nomine fœminino, *habentia*, ut apud Nonium ex Claudio *b*, *animos eorum inflaret habentia*. Rectè autem opibus convenit, ut appellentur vocabulis *vanitatis*, *pravitatis*, *corruptelæ*, *inſidiarum*, *contritionis*: ſunt enim illis hujuſmodi res plerumque adjun- B ctæ, licèt ipſæ per ſe non ſint malæ, ſed ſecundùm naturam bonæ, ſecundùm mores indifferentes. Chaldaicè בממונה *bemammoneh*, *in mammona ſuo*. *Quid vanius eo*, ait Auguſtinus, *qui putat plus valere nummum, quàm Deum? Vanitatem, & caſſam ſolicitudinem mentis, & curam ſuperfluam peccatoris, ut addat, & congreget*. Eccleſiaſtes *c*, eſſe ſcribit, ad quem locum, quæ notata ſunt aliàs à nobis, conſulere potes. Hoc denique ſimile eſt primis illis Pſalmi verbis, *qui potens es in iniquitate*. *Fallacia divitiarum ſuffocat* d *verbum*, & hæ ſpinæ *e* ſunt ſine fructu, cum punitionibus, & vulneribus, ſed de hoc argumento hinc inde dicta priùs nonnulla.

Gallica & Italica phraſis. Habentia, vox Latina, nomine fœminino. b 7. annal. Divitiarum convenientes appellationes. c c. 2. ult. d Matt.13. 22. e Luc.8.7.

Verſ. 10.) Ego autem ſicut oliva fructifera in domo Dei, ſperavi in miſericordia Dei in æternum, & in ſæculum ſæculi.

EX antitheſi docet, quam ſpem habuerit, & habere quemlibet juſtum oporteat. Nam affirmat firmiter hærere ſe, nixum Deo, jactiſque in ipſo ſpei ſuæ radicibus, non timere, ne, quod eventurum impio dixit, qui ſacerdotes occiderat, & everterat civitatem Nobe, deſtruatur, evellatur, eradicetur, quia *qui confidunt in Domino ſicut mons Sion; non commovebitur in æternum, qui habitat in Jeruſalem f*. Certus eſt, ſe, quamvis exulet, fugiens Saulem, rediturum aliquando in Dei domum, hoc eſt, in tabernaculum, eique vel per ſe vel per filium quem det Deus, templum ædificaturum, & pro malitiæ amaritudine, quam dilexit Doeg, benignitatis in omnes, etiam in adverſarios ipſos ſuos, effuſurum ſuavitatem.

Spes juſtorum qualis eſſe debeat, & qualis ſpes Davidis fuerit. f Pſ.124.2.

Ducit verò comparationem ab oliva, quoniam ſemper viret; foliis non defluit, uberes fert fructus, quaſique perpetuos, novis ſuccedentibus priùs quàm veteres decidant. Miſericordiæ paciſque ſymbolum eſt: D ejus liquore inunguntur Sacerdotes, Reges, Prophetæ; David autem Rex erat, & Propheta; Chriſtus, ab unctione denominatus, ex ipſius naſciturus progenie, tribus ſimul ornandus dignitatibus, & in ſede David ſeſſurus, ac *regnaturus in domo Jacob, ita ut regni ejus non eſſet finis g*. Valet idem etiam liquor ad leniendum, ſanandum, exhilarandum *h*, fovendum ignem. Ejuſdem arboris umbra ſuavis, & ſalubris: lignum neque tempeſtate, neque carie, neque vetuſtate labefactatur. Obſervat Ayguanus in oliva colores quatuor ordine ſibi ſuccedentes, viridem, rubeum, lividum, nigrum, quos applicat, pluribus illuſtrans & confirmans verbis, ad cognitionem, ſpemque divinam, ad charitatem, ad pœnitentiam, ad humilitatem. Adjice, quemadmodum eſt

Ab olea apta comparatio. Olea, miſericordiæ & pacis ſymbolum. Ex ea inunctio ſacerdotum, Regum Prophetarum. g Luc.1. 33. Oleæ pretium & proprietates. h Pſ.103.15. Ayguani in oliva obſervatio, & applicatio. i 1. Georg. Oleæ tardus fœtus, ævum longum. k lib 16.c.44 l 1. de legib. Olea pacis ſymbolum ut rectè dicatur.

i proles tardè creſcentis olivæ,

ſic ævo longo durare; quod Plinius *k* teſtatur; etſi Cicero *l* næniam quamdam vulgo traditam rideat. Prætere- A rea in hoc pacis rectè ſymbolum olea eſt, vel indicè ramo ejus in columbæ poſt diluvium ore *m*, & Poeta *n*,

Paciferaque manu ramum prætendit olivæ.

m Gen.8.11 n Æn. 13. Contra ferrum proprietas.

quod ferrum ſymbolicè quoque pro bello ſumi ſolitum, emolliat, ineptumque aciem inutile ad feriendum reddat. Deinde vivacitas ejus tanta, præſertim ſylveſtris, quæ dicitur oleaſter, ut multis confixa clavis, nihil tamen lædatur. Sidonius *o* canit, quòd connubii diem,

o in ep.Polemii & Araneolæ carm. 14. Connubialis arbor.

Pacis ſimul arbor, & juventæ,
Æternumque virens oliva ſignat,

Chriſtus condonaturus adulterii pœnam mulieri, ex Oliveti monte, quem frequentabat ſæpe, *diluculo venit in templum p*: ad eumdem fere modum videor mihi poſſe de Davide aſſerere, dicere ſe *ſicut olivam fructiferam in domo Dei*, hoc eſt, pronum ad benignitatem, quam in templo Deus præcipuè ſolet mortalibus B declarare. Oleum in ſacrificio, ſeu oblatione, exegit Deus, tùm quæ eſſet pro peccato, & lucernas in tabernaculo jugiter lucentes. Chriſtus jejunantes ungi voluit *q*; admiſit etiam ad pedes proprios ungendum peccatricem, quam in pace abſolutam dimiſſurus *r*, erat. Quid ſi dicem, in mentione *olivæ*, puritatem caſtitatemque innui, à Davide concupitam, licèt poſtea violatam? Certè ſi quæ mox ſubjiciam ſive vera, ſive aptè conficta, moribus noſtris convenire poſſunt, etſi non ita perſonæ Davidis, qui fortaſſis iſtis narrationibus vetuſtior eſt. Refert Rutilius Taurus *ſ*, quum plantaretur aut legeretur oliva, juſſos olim operari pueros mundos, atque virgines, quòd Palladi virgini ſacra arbor eſſet; Florentinus *t*, etiam tradit, non niſi puros oleam collectores amare; qui verò ad olivationem accedebant, ſolitos jurare, ſe non aliunde, quàm ab uxore ſua venire; ita verò factum ut anno inſequenti uberiorem proventum colligerent: Præcipuè Anazarbi in Cilicia C oleas fœcundiſſimas fuiſſe, quoniam à caſtis tantummodo pueris colerentur. Illud quoque Virgilius *u*, eſſe indicavit mirum, ut vitam, ac renaſcentiam oleæ ſicut ac pæne mortuum lignum, ideſt, humoris modici, nanciſcatur.

p Joan.8. 1, 2. 3. Oleum in ſacrificio. Lucernæ in tabernaculo jugiter lucentes. q Mat.6.17 r Luc.7.48. Olea, puritatis & caſtitatis arbor credita. A Rutilio Tauro & aliis de ea tradita. ſ Apud Pierium lib. 53. t Apud eumdem & Petrum Victorium. u 2. Georg. De renaſcentia oleæ res mira.

Quin & caudicibus ſectis (mirabile dictu)
Truditur è ſicco radix oleagina ligno.

Lege quæ de hoc loco ſatis obſcuro tractat Petrus Victorius, in tractatu Italicè ſcripto de laudibus & cultura olivarum. Hoc etiam præcipiunt arboratores, ne ſinantur non alterius modò generis plantæ arbuſtaque, ſed etiam cognata eidem creſcere prope ipſam, ut proprium in ſuo ſolo, ac ſitu ducat ſuccum, & concoquat, atque fructum proferat maturum. Sic videlicet juſtitiæ frugum, fruticum, arborum incrementa ut exiſtant, utque juſtus liberè opera juſtè exerceat, & dignus ſit nominari nomine olivæ *uberis, pulchræ, fructiferæ, ſpecioſæ x*, removere omnia debet impedimenta, D & divinæ gratiæ influxum excipere, tamquam roris. De hoc Deus rore apud Oſeam *y*, & oliva, cum aliarum comparatione plantarum; *Ero*, inquit, *quaſi ros: Iſrael germinabit ſicut lilium, & erumpet radix ejus, ut Libani. Ibunt rami ejus, & erit quaſi oliva gloria ejus, & odor ejus, ut Libani*: ubi Græcè pro *gloria* cognominatur ἐλαία κατάκαρπος, *oliva fructifera*, quod epithetum eſt in hoc ipſo loco noſtro. Gloria inde eſt, nec non ex pulchritudine; vocaturque adhuc in Eccleſiaſtico *z ſpecioſa*, εὐπρεπὴς: & laudatur Simon Oniæ filius juſtiſſimus, inter alia, quòd eſſet, ut *oliva pullulans a*, ἀναθάλλουσα καρποὺς, *germinans fructus*: & à Zacharia cognominantur *b* duo ſacro uncti oleo, Zorobabel, & Jeſus ſacerdos, *duæ olivæ, duove filii olei*, πιότητος, *pinguedinis*, vel ut reddit Aquila, στιλπνότητος, *ſplendoris*, vel ut Theodotio, λαμπρότητος, *claritatis*, *qui aſſiſtant dominatori univerſæ terræ*, quamvis velint alii eſſe Enoch & Eliam, ſicut & in Apocalypſi *c*, in qua ſunt eadem verba. Sed & Homerus caſum Euphorbii ex duello cum Menelao, qui forma inſignes erant, ſimilem facit disjectæ vi validi

Virgilii locus à Petro Victorio tractatus. Arboratorum cura circa oliveta. Apta juſti cum cultu oleæ comparatio. x Jer.11.16. y c.14.6.7. z c.24.19. a c.50.11. b c.4. 3. 11. 14. Duo filii olei, in Zacharia, qui? c c.11.4.

lidi venti olivæ: ſi quando autem aliorum deſcribit ruinam; qui non eſſent à pulchritudine commendabiles, utitur comparatione cadentis repentè quercus, aut fulminis, aut ſecuris ictu.

Multo major ac verior pulchritudo olivæ noſtræ myſticæ, quàm aurea Pygmalionis, cujus ex ſmaragdo fructus veris apparebant ſimillimi *a*. Facit & illud aptè intellectum, ad mores, quòd hæc arbor potationem deſiderat, minùſque peccatur, ſi multum, quàm ſi parum potetur. De palmite Chriſtus id dixit *b*, intelligens tribulatione purgari homines juſtos, ut fructum plus afferant. Denique Paulus *c* non aliam adhibuit ex arboribus, quàm ex oliva ſimilitudinem, & ex oleaſtro, ut deſcriberet diſcrimen inter vocatum per gratiam, Gentilem, & Judæum rejectum, ſimul comprimendo ſuperbiam Gentilis, ne Judæum putet excludi à ſalute, quum prodierit ex radice ſancta, non ut Gentilis ex infecta, & ideo non ſit etiam Judæus excludendus ab Evangelii prædicatione, ſalutiſque communione, utpote ramus naturalis, quamvis propter incredulitatem fuerit præciſus, nec omnis qui- B dem, ſed nonnullus: Gentilis gloriari non debeat, quippe inſertus alienæ radici bonæ, & excidendus, niſi permanſerit in bonitate, ideſt, bene uſus fuerit Dei benignitate; alius autem inſerendus in ſuam veluti naturalem olivam ſi non permanſerit in incredulitate. Urget idem exemplum *d* Cyrillus Hieroſolymitanus; Auguſtinus *e* verò in illo miratur dici à Paulo inſeri oleſtrum in olivam, quum contrarium faciant agricolæ, & quòd inſertus oleaſter in oliva, non oleaſtri, ſed olivæ ferat fructus, contra quàm accidat in inſitionibus. Omnis Chriſtianus *olivæ liquore unctus* dici poteſt, ab eo qui nomen inde accepit, ut *Chriſtus* appellaretur, quia *unctus oleo f lætitiæ*, participes quoque unxit, ac in monte olivarum oravit crebrò, agonem paſſus eſt, aſcendit inde, ad eumdem ut judicet rediturus creditur, ut cuncta opera reſpergat miſericordia ſua; obivitque ſimili de cauſſa vallem Gethſemani, quæ *vallem* ſignificat *olei*. *Non altum ſapiamus, ſed timeamus, ne & nos excidamur g*, neu *ad vocem loquelæ grandis ignis exardeſcat*, comburamurque C *h*, vel *mentiatur opus olivæ i*, & baptiſmi oleo, confirmationis, extremæ unctionis, abutamur, & aliqui ſacræ ordinationis. Salomon duo fecit oſtiola Sancti ſanctorum, cum picturis *k* Cherubim, & palmarum, & cum anaglyphis, & *Cherubim in oraculo, de lignis olivarum*: quoniam viri docti & ſancti, ex miſericordiæ charitatiſque quodammodo confecti operibus, & aliarum virtutum, quibus inſignes victoriarum palmas referunt, & exempli alios juvant, aditumque in cœlum patefaciunt. Inter alios olearum quoque projecerunt ramos, triumphum ineunti Chriſto Judæi, ut creditur, more ſupplicum deditiorumque, de quo Roa *l* noſter: ejuſdem volens ſubjectionis hic ſignum Davidem dare, ſeſeque opponere glorianti ſuperbè in divitiis, & ſe dedere Deo detrectandi. Puto, quod principio indicavi, ſe, qui benignitatis conſcius in alios eſſet, in benignitate divina ſpem ponere profiteri. Magnum & ſolemne ſanctitatis indicium, bonitas; benignitatis, eleemoſynæ. Hoc eſt eſſe Chriſtianum, quod eſt *effuſi nomen olei*. Unde juſtiùs & glorioſiùs denominantur, quàm ob oleæ inventrice Minerva Athenæ, cui adjudicatum ea in re potiùs, quàm Neptuno, quia munus ejus melius habitum, quàm ſive aqua, ſive equus? *Non ſufficit eſſe, ut oleam*, ait Chryſoſtomus *m*, *ſed oportet etiam eſſe fructiferam*, ſunt enim miſerentes, per totum annum pauca dantes, vel ſingulis hebdomadis, aut quodlibet erogantes. Iſti quidem ſunt olivæ, ſed non fructiferæ, verùm aridæ. Atque, quod miſerentur quidem, ſunt olivæ, ſed quoniam non largè & liberaliter, non ſunt olivæ fructiferæ.

Comparationes Homericæ. Olivæ noſtræ myſticæ pulchritudo. a 5. de vita Apollonii. Aurea Pygmalionis oliva. Olea potus amans; ejuſdem potatio. b Joan.15.4 c Rom.11.17 Similitudines à S Paulo ex olea & oleaſtro tantum ſumptæ. Earundem expoſitio. Judæus ex radice ſancta, Gentilis ex infecta. d catech. 1. e in pſ. 72. Oleaſtri in oliva inſitio à Paulo contra quàm agricolæ. f Pſ.44. 8. Chriſtus ad montem Oliveti rediturus ut judicet. g Rom.11.20 h Jer 11.16. i Abac.3.17 k 3. Reg. 6. 23. Divin. ignis olivarum conſtructio à Salomone facta quid ſignificet. Olearum rami projecti à Judæis triumphum ineunti Chriſto, quid ſignificarent. l 4. Singular. c. 5. & 6. Senſus loci. Sanctitatis magnum indicium. Non ſufficit eſſe oleam, ſed oportet eſſe fructiferam. m hom. 32 in epiſt. ad Hebr.

Ego autem ſicut oliva fructifera.) Hieronymus, *virens*. Alibi, *frugifera n*. Alii *viridis*, *frondoſa*, vox רענן *rahhanan* non fructus, ſed vitorem importat, & florem, ſed hic de fructu futuro conjecture eſt. Sæpe fit, ut idem docet Chryſoſtomus *o*, ut anima ramis & foliis ſit decora, fructum ferat nullum.

n in c. 2. Zach. o hom. de fide & lege natur. Sæpe anima ramis & foliis decora, abſque fructu.

In Domo Dei.) In Pſalterio Romano, *Domini*. Apud Nyſſenum, *Dei mei*, τοῦ Θεοῦ μου. Addit Chaldæus epitheton *ſanctæ* מקדש *mukdas*, Supplendum, ut ſe ſigni- A ficet in Dei domo, quæ eſt terra promiſſionis ſancta viventium; tùm verò in ea parte ubi erat arca tabernaculumque, animo manere, quamvis exularet corpore, & ſperare ſe, ſecundùm etiam corpus eò rediturum, nec penitus evellendum, & emigrandum, ſicut de impio Doego vaticinabatur. Quapropter licèt abſens eſſet, non ideo per *domum Dei* piam vivendi rationem intelligere neceſſe eſt, ut Chryſoſtomo *p*, placet.

Senſus loci.

Myſticè ſumitur paſſim pro Eccleſia, intra quam veri meritorum fructus proferuntur. *Non eſt bonum extra domum Dei verſari*, inquit Chryſoſtomus *q*; docet enim extra inveniri miſericordes, compatientes, juſtitiæ vacantes: ſed nullos facientes fructus operum, quia neſcierunt opus veritatis, & illud *opus Dei*, quod ait Chriſtus *r*, eſſe, *ut credatur in eum*. Hi ſunt veluti *filii*, ſicut *novellæ olivarum, in circuitu menſæ* Domini *ſ*, qui Deo ſubjecti ſunt obedienter, fideliter, pacificè. Hieronymus *t*, accipit etiam pro domicilio beatorum, ubi de floribus ad frugem venimus. Utrique tùm B militanti, tùm triumphanti Eccleſiæ convenit, quod Angelus prædixit apud Zachariam *u*, *abſque muro habitatum iri Jeruſalem*, Græcè, κατὰ καρποὺς, *fructiferam*, quemadmodum de priore Eccleſia Hieronymus *x* fuſiùs explicat, ubi fruitio fructus eſt viciſſimque: idcircò ſoli fruentes Deo, fructus permanentes tulerunt. Hìc ſerimus potiùs, aramus, floremus, maturitas fructus cœlo reſervatur.

p tract. 2. in pſal. 13. Myſtica domus expoſitio. Non eſt bonum extra Dei domum verſari. q ſupra. Opus veritatis & opus Dei ſcire quid ſit. r Joan 6.29. ſ pſal. 127. 3 t c. 54. Eſ. Zachariæ locus. u c. 2. 4. x ibidem. Phraſis ſcripturæ. y verſ. 6.

Speravi in miſericordia Dei. Hoc eſt, in Deo miſericordi, nam ſpei ſolus Deus per ſe objectum tamquam Theologicæ virtutis, non miſericordia, ut effectum creatum ſignificat. Eadem phraſis occurrit jam priùs in Pſalmo 12. *y* Sperat miſericordiam Dei David, ſed ut *oliva fructifera*, hoc eſt, per merita, quamvis cum gratia ejuſdem facta, ſine quibus non ſpes, ſed præſumtio eſt.

David quomodo Dei miſericordiam ſperat. Quomodo ſperavit in æternum & in ſæculum ſæculi.

In æternum, & in ſæculum ſæculi.) Non ſperavit in æternum & in ſæculum ſæculi eliciendo ſpei actum is qui paucis vixerat annis. Ergo ſperaviſſe ſe eo modo dicit ratione objecti, quod æternum eſt, propter fir- C mitatem propoſiti, ut numquam abjicere ſpem velit: ob certum ac perpetuum auxilium Dei, quod Deus, niſi per ipſum ſtet præbet, ut per id virere, florere, fructificare ſemper ſicut oliva poſſit, cujus antè meminit. *In Domino ſperans non infirmatur z, neque confunditur in æternum a*; ſed *paſcitur in divitiis illius b, qui dives eſt in omnes, qui invocant eum c, dives in miſericordia d*; quum impius *in multitudine divitiarum ſuarum ſperet e*. Nihil autem refert, quòd vertat Hieronymus, *in ſæculum & in æternum*. Alii, *in ſæculum, & ultra: in ſæculum, & ſæculum: in ſempiternum, & perpetuò*. Eſt Hebr. עולם ועד *hholam vahhed*, de qua dicendi formula dictum aliàs. Quare non videtur annotatio Hilarii neceſſaria, ſpem in miſericordia Dei eſſe *in ſæculum*, ſive *in æternum*, & *in ſæculum ſæculi*: confeſſionem de qua ſequenti verſu, tantùm *in ſæculum*, quia fiat in hoc ſolum tempore confeſſio peccatorum.

z Pſ.25.1. a Pſ. 30. 2. b Pſ. 36. 3. c Rom.10.12 d Eph.2.4. e Sap.5.8. Pſal.51. 9. Hilarii non neceſſaria annotatio.

D

Verſ. 11.) Confitebor tibi in ſæculum, quia feciſti, & expectabo nomen tuum, quoniam bonum eſt in conſpectu Sanctorum tuorum.

HOc tam pretioſo ſpei ditatus & fultus munere, laudabo te Deus miſericors ſemper, eò quòd æquam & juſtam feceris de improbiſſimo proditore Doego vindictam, & quam à te ſperaveram ſalutem libertatemque de illo & Saule, attuleris. Propterea, inquam, ſicut hactenus, ita deinceps magis in te ſperabo, perpetuoque opem & clementiam tuam præſtolabor, quam experti celebrant, & quam in me, velut in olea virenti ſurculum, inſeruiſti; tametſi non tam citò, ut mea fortaſſis imbecillitas efflagitabit, ſuccurras. Videlicet nihil gratius accidit auribus, mentique ſanctorum, quàm ſuaviſſimum nomen tuum, quod ſpirat & fragrat miſericordiam; omneſque intelligunt ſibi expoſitum ac expeditum eſſe, ut inde affatim recipiant beneficia; licèt alia ex parte impiis ingratum, inviſum, terrificum ſit: & ego celebran-

Senſus loci. Spes Davidis firma. Auribus ſanctorum & menti quid potiſſimum gratum accidat. Impiis ingratum & terrificum Dei nomen.

lebrando tua in me munera, efficiam profectò, ut pii, quæ ante prædixerat, pro quibus gratias jam agat ... etiam alii ſancti, te unà mecum laudent, & gratias agant, & excitentur atque confirmentur in eadem ſpe, quam jam conceperunt, & quam tam feliciter mihi ceſſiſſe cognoſcent.

Confiteri, pro laudare. De neceſſitate operum ultra fidem.

Confitebitur tibi.) In Pſalterio Romano, apudque Hilarium, Arnobium, Caſſiodorum, additur, *Domine*. *Confiteri*, laudare eſt hoc loco, ſicut & alibi ſæpe, non autem fateri peccata. Ut Hilarius tamen innuit (qui pro neceſſitate operum ultra fidem, valde opertam hic habet ſententiam) & Caſſiodorus. Talem verò indicat laudem, quamvis beneficiorum extorqueat, ut à reis tormenta veritatem.

Hilario favens lectio.

In ſæculum.) Pſalterium Romanum, *in ſæculo*. Favet ea lectio Hilario, qui, ut vidimus, ſpem docuit in Dei miſericordia eſſe *in ſæculum*, ideſt, hìc & *in ſæculum ſæculi*, hoc eſt, in alia vita, ubi miſericordia quoque locum habet: confeſſionem peccatorum in hoc ſæculo dumtaxat. Atqui, ut etiam modò monui, *confiteri laudibus*, celebrare eſt: ſæpeque non aliud eſt *in ſæculum ſæculi*, quàm *in ſæculum*. Nyſſenus *a*, interpretatur, polliceri Davidem εὐχαριστίαν κατὰ τὸ αἰῶνα, *gratiarum actionem ſecundùm æternitatem*, & Chryſoſtomus numquam deſiturum prædicare laudes ipſius. Eodem pacto Baſilius, Theodoretus, Euthymius, alii.

Confiteri laudibus, Pro celebrare. *a Tract. 2. in pſal. c. 13.*

Senſus loci.

Quia feciſti.) Auguſtinus, *quoniam tu feciſti*. Alii, *facturus es*: quaſi pro futuro ſumatur præteritum עשית *bhaſitha*. Sed aptiùs retinetur præteriti ſignificatio. Senſus autem eſt, ſe gratias agere & acturum Deo, quod ſit elapſus de manibus Doegi & Saulis, & toties aliàs evaſerit plura graviaque pericula, cujus multi rationem transferuntur ad fortunam; vel ad induſtriam propriam. Paraphraſtes illud expreſſit, *quoniam executurus es ultionem judicii mei*. Sic in pſalmo nono *b*. *Confitebor tibi Domine in toto corde meo, narrabo omnia mirabilia tua, &c. quoniam feciſti judicium meum, & cauſam meam, &c. increpaſti gentes, & periit impius, &c.* Emphaſim habet reticentia & eclipſis, *quoniam feciſti*, & videntur, iſta verba, ut obſervat Euthymius, ab intimo prophetæ corde emiſſa, atque ideo deficere. Solent enim ii, qui ulciſcuntur, defectiva quædam verba proferre, veluti reliqua præ gaudio in eis verba intercidantur, ut illud *viderunt oculi noſtri c*, nempe vindictam, aut quid ſimile. Thomas poſt Auguſtinum, Ruffinum, Caſſiodorum, Bedam, Remigium, & alios, explicat, quoniam feciſti, ut eſſem oliva in domo Dei fructifera, & ſperarem in miſericordia tua, & confiterer tibi. Hugo extendit ad innumerabilia beneficia, parva, magna, quum *omnia Deus in nobis opera operetur d*: & *velle*, & *perficere e*. Hilarius interpretatur, quia ſit auctor univerſitatis hujus. Magna confeſſio, ait Auguſtinus eumque imitatus Ruffinus, *quoniam tu feciſti*. Tum exponit de juſtificatione, impius per ſe facere in ſe non poteſt, nec niſi malum, inquit Ruffinus, & aliquot aliis locis Auguſtinus; ſcilicet opus ſic non conferens ad vitæ meritum verum æternæ, ac ſi re vera malum eſſet, quum poſſit aliquod moraliter bonum fieri, juxta naturæ vires ut Theologi plures arbitrantur.

b verſ. 2. 5. 6. *Emphaſis in reticentia & eclipſi verborum. Euthymii obſecratio.* *c Pſ. 34. 21.* *Loci expoſitiones.* *d Eſ. 26. 12.* *e Phil. 2. 13.* *Magna confeſſio. Juſtificationem impius in ſe facere per ſe non poteſt.* *Faciendi verbum abſolute poſitum pro ulciſci, punire.* *f Cap. 18. 30.* *g verſ. 28.* *h verſ. 29.* *i verſ. 31.* *k verſ. 32.* *l verſ. 126.*

Pro *faciendi* verbum abſolutè poſitum in divinis litteris, quandoque idem valet, quod ulciſci & punire, ut in Geneſi *f*, *non faciam*; quum prius dictum eſſet, *non delebo* g, *non percutiam h*, & poſtea *non interficiam* i, *non delebo*. *k*. In Pſalmo 118. *l*. *Tempus faciendi Domine*, quamvis hoc alii referant alio, nempe, ut auxilium ferat Deus, ut ipſemet, qui loquitur, faciat legem Dei, quam diſſipant alii. Interdum *facere cum aliquo*, ut Euthymius *m* notat, accipitur in bonam partem, ſubintelligendo miſericordiam, ut *magnificavit n Dominus facere* cum eis, & *nobiſcum*. Lego præterea *facere o animas*, pro eo quod eſt ſubjicere legi divinæ: *facere* ſimpliciter & abſolutè, pro nocere *p*: pro politè & ornatè aliquid facere *q*; pro magnificare, & nova quadam ratione perficere *r*, ut quum dicitur Deus *feciſſe Moſem & Aaron*. Denique indifferentem notionem ejuſdem verbi oſtendit illud, quod defixi in fæcibus ſuis dicebant; *non faciet Dominus benè, & non faciet Dominus male ſ*. Sed fateor, hoc loco ſatis commodè, *quia feciſti*, referri ad ſupplicia impii, quæ ante prædixerat, pro quibus gratias jam agat Propheta, tamquam pro peractis, ob certitudinem prædictionis; nec difficile quoque ſit aliis in locis indicatis colligere ſimilem ſenſum ex antecedentibus ibi & conſequentibus, non recurrendo ad verbi *faciendi* variam ſignificationem, quæ admitti tamen poteſt, ſive ſit Hebr. עשה *bhaſah*, ſive פעל *pahhal*. In 91. *t* pſalmo, *Juſtus ut palma florens, & ſicut cedrus Libani multiplicatus in domo Domini, & in atriis domus ejus florens, bene patiens* canitur etiam *in ſenecta uberi, ut annuntiet, quia rectus Dominus Deus noſter*. Rectitudinem iſtam in vindicandis injuriis illatis ſibi, hoc loco celebrare ſe velle profitetur.

Loci Pſalmi 118. expoſitio. *Facere cum aliquo, quid interdum ſit.* *m Pſal. 125* *n Geneſ. 12. 5* *o Pſal. 121. 3* *Facere animas, quid ſit* *p Job. 7. 20. c. 22. 27. c. 35. 6* *q Gen. 1. 31* *2. Reg. 19. 15* *ſ 1. Reg. 2. 6* *Aliæ verbi hujus ſignificationes.* *ſ Sopho. 1. 12* *Comodius loci ſenſus.* *t verſ. 13. 14. 15. 16*

Nomen Dei pro Deo.

Et expectabo nomen tuum.) Ideſt, te ipſum; ſæpe namque pro Deo, *nomen Dei* poni obſervavimus. Euthymius circumlocutionem ait eſſe pro Deo ultore: vel præ multa reverentia *nomen Dei* pro ipſo accipi Deo: *qui credit, non feſtinat* u. *Juſtus ex fide vivit* x: expectat, *viriliter agit, confortatur*, ſuſtinet *y*, *non mane comedit* z; *ſed expectat opportunam, quæ verè eſt in futuro felicitatem*, ut ait Auguſtinus *a*: interim *adjutorem in opportunitatibus b*, patienter *præſtolatur*, & *cum ſilentio ſalutare Dei* c: *beatum* ſe reputat *ſi nomen Domini ſit ſpes ſua d*: ſcit quod quum Deus judicii ſit Dominus, *beati ſunt omnes, qui expectant eum e*. De nomine Jeſu, deque ipſomet Jeſu, qui eſt expectatio gentium & populorum, locus hic exponi myſticè poteſt, ut Latini fere faciunt.

u Eſa. 28. 16 *x Gal. 3. 11* *y Pſal. 30. 18* *z Eſa. 5. 11* *a 17. de civ. cap. 20* *b Pſ. 45. 2* *c Thre. 3. 26* *d Pſ. 39. 5* *e Eſa. 30. 18* *Myſtica expoſitio.*

Quoniam bonum eſt in conſpectu ſanctorum tuorum.) Omittit Hieronymus, & codices Complutenſes, Regii, & alii, verbum *eſt*, quod abeſt etiam à textu Hebræo, & Græco. Caſſiodorus loco, *quoniam*, ponit, *quod*, nimirum nomen, & pro, *bonum*, Auguſtinus, *jucundum*: & pro *in conſpectu*, idem Caſſiodorus, ac Pſalterium Romanum & Ambroſianum, *ante conſpectum*. Alii pro *ſanctorum tuorum*, *miſericordium tuorum*, quod Trevetus refert de Hieronymo, (quamvis apud alios non differat hac in parte à nobis) quos vel miſericordia ſua dignatus eſt Deus, vel humaniter, benignè ac clementer tractant proximos; ea in re ſimiles Deo, ut idem Trevetus exponit. Videtur ſenſus, idcirco velle confiteri Domino, eum laudare, gratias illi agere, expectare ipſum quia res bona eſt hæc judicio ſanctorum, coramque ipſis omnia iſta facere, tum vero coram dicatis cultui divino, aut iis, qui benignè faciunt aliis. Vel quia *nomen* quod expectaturum ſe dicit, bonum eſt, æquum, jucundum, ſalutare ſanctis, & quicumque ſunt ſancti, delectantur hujuſmodi rebus operibuſque. Sic Euthymius, de expectatione nominatim declarat. Nyſſenus *f*, ἀγαθὸν γοῦ ἐστιν ὑπομονὴ τοῖς ὁσίοις σου. Impii qualis Doeg nolunt expectare, aut Deum laudare: ad præſentia tantum bona inhiant: futura non credunt, vel non curant: ſibi quæ habent, arrogant. Hilarius exponens de expectatione Jeſu, ait, eſſe *bonum* hoc *nomen*, quia ſalutare hominibus, adoratum ab iiſdem, & ob Angelis. Davidem expectaviſſe non occultè, non trepidum, non ſolum, ſed in conſpectu ſanctorum, fide ſcilicet libera, teſtimonio expectationis ſuæ: vel ſub ſanctorum cœleſtium, ideſt, Angelorum, conſcientia, non recuſans: vel ſanctis, qui in terra ſunt, in ſe ipſo præbens expectationis exemplum. Auguſtinus docet hoc *nomen* eſſe jucundum, præponique non ſolum amaritudini, ſed etiam jucunditati cuivis alteri ab iis, qui ſunt ſancti, & guſtant, quàm ſit ſuavis Dominus.

Expoſitio Treveti. Senſus loci. *f Tract. 2. in Pſal. c. 13* *Impiorum ingenia.* *De Jeſu expectatione expoſitio.*

Titelmani interpretatio.

Ex his intelligimus, quod etiam Titelmanus monuit, hæc verba, aut referri ad *nomen*, quod ſit bonum ſanctis: aut ad verbum, *confitebor*; confitebor coram ſanctis; aut ad, *expectabo*: expectabo coram, & cum iſtis: aut, hoc ipſum expectare bonum eſt ſanctis, ideſt, qui Deum, & ejus nomen cognoſcunt amantque.

PSAL-

PSALMUS QUINQUAGESIMUS SECUNDUS.

In finem,

1 Pro Maeleth intelligentiæ David.

Dixit inſipiens in corde ſuo: Non eſt Deus.
2 Corrupti ſunt, & abominabiles facti ſunt
in iniquitatibus: non eſt, qui faciat bonum.
3 Deus de cœlo proſpexit ſuper filios hominum, ut videat ſi eſt intelligens, aut requirens Deum.
4 Omnes declinaverunt, ſimul inutiles facti ſunt: non eſt, qui faciat bonum, non eſt uſque ad unum.
5 Nonne ſcient omnes, qui operantur iniquitatem, qui devorant plebem meam, ut cibum panis?
6 Deum non invocaverunt: illic trepidaverunt timore, ubi non erat timor.
Quoniam Deus diſſipavit oſſa eorum, qui hominibus placent: confuſi ſunt, quoniam Deus ſprevit eos.
7 Quis dabit ex Sion ſalutare Iſrael? quum converterit Deus captivitatem plebis ſuæ, exultabit Jacob, & lætabitur Iſrael.

Verſ. 1.) In finem pro Maeleth intelligentiæ David Dixit inſipiens in corde ſuo, non eſt David.

Titulus & Argumentum.

Pſalmus cũ tercio congruens.

Iſte cum 3. Pſalmo maximè congruit, differtque ſolum in titulo; & quia hìc omittuntur, quæ ibi poſt verſum tertium inſerta eſſe docui, nec propriè ad Pſalmum pertinere, & quoniam pro verſ. 6. illius, ponitur in hoc alius, ut pars ſexti ejuſdem. Quapropter exemplo Ruffini, Euthymii, Brunonis Carthuſiani, Titelmani, Janſonii, Clarii, Cajetani, Varlenii, declarabimus dumtaxat, quæ ſunt huic Pſalmo propria.

Notandum hoc loco.

Illud prius notandum cum Hilario & Caſſiodoro, ex vario titulo diverſum utriuſque Pſalmi colligi debere argumentum, & pulchrum planè dicendi genus eſſe, ut loquitur Caſſiodorus, quod per figuram allegoricam provenit, idem dicere, & aliter, quæ ſunt dicta, ſentire; miroque modo reperiri diverſitatem in ſenſibus, ubi ſe non mutavit eloquium. Idem accidit in 59. & 107. Pſalmo, quorum tituli differunt, ſed prioris verſus à ſeptimo uſque ad 14. ſive ultimum, & poſterioris totidem ſunt prorſus iidem; exceptis paucis dictionibus, ſed in 107. primi quinque nihil propemodum diſtant ab ultimis 56. ducto principio ab octavo uſque ad finem. Nec admireris, ait Euthymius, in Commentario 107. ſi eadem verba atque eaſdem ſententias Propheta ſæpius repetit in aliis Pſalmi; quum hic mos apud Hebræos habeatur, & apud Prophetas præcipuè. Aliorum de hujuſmodi repetitione teſtimonia Patrum affert Martinus *a* Cantapetrenſis, poſtque ipſum Salmeron, * præſertim Hieronymi *b*, Origenis *c*, Eucherii *d*, Auguſtini *e*.

De 59. & 107 Pſalmi titulis & verſiculis. *Mos Hebreorum in ſeribendo, & aliorum, circa verborũ repetitionẽ* *a l. 5. hypotyp. cap. ult.* ** Tol. prol. 10. q. cant. 23* *b in Ezech. c. 33. & 44.* *Et poetarũ.* *c Homil. 9. in Gen. & tract. 4. in Matth. & hom. 9. in Ezech.* *d in Gen. c. 40.* *e Lib. quæſt. in Gen. c. 64.*

Poſſunt repetitionis ex Poetis exempla citari, qui non unum vel alterum aliquoties, ſed multos, quoque repetant omnino eoſdem verſus, ut ex Homero, Lucretio, Virgilio. Lucretius libro quarto ſtatim in initio repetit ſeptendecim, quos jam poſuerat in primo longius poſt medium. Primus verſus incipit.

A via Pieridum peragro loca, &c.

Virgil. 4. Georg. & Æneid. 1. iterat quinque verſus de opificio apum, & quam de iiſdem comparationem ducit ex Cyclopibus, in eodem 4. Georg. ſeriò de illis agens repetit Æneid. 8. verſibus item quinque, de ſerpente in 3. Georg. & 2. Æneid. extant iidem fere tres. Ex Homero promum eſt plura afferre exempla. Tandem Caſſiodorus illuſtrat hanc in diverſis repetitionem Pſalmis, ſalva diverſa ſententia, cum gemma, avis pennis *r* camaleonte, in quorum ſingulis varii eniteſcunt colores, & cum pelago, quod motu tremulo varia luce reſplendet: ſurpat etiam illud Apophthegma, *margaritam eſſe ſermonem divinum, & ex omni parte fortari poſſe*.

Apophthegma.

Pro Maeleth.) Alii ex Hebræo, *pro Mahalath*, (hoc modo in Commentatoris, qui dicitur Hieronymus, titulo, ſed aliter in ipſo Commentario) vel *Mahaleth*, ſic in Remigii titulo (quoniam in Commentario aliter) Valentia corruptè ſine dubio, pro *Malath*: in Bibliis Complutenſibus, Regiiſque & aliis, *pro Amaleth*, quam lectionem ſequitur Ayguanus; in quibuſdam, *pro Amalech*, quo pacto etiam reperio apud Theodoretum, & in libris aliquibus Baſilii (in emendatis enim eſt *Maeleth*) & apud Caſſiodorum, Remigium, Hieronymum reputatum (horum Commentarium, non titulum, de quo monui, intelligo) Bedam in Commentario, quia titulo habet *Abimelech*, & meminit *de Melech*, Hugonem, Haymonem, Brunonem utrumque, & alios, apud Ludolphum mendoſè, *pro Melech*, apud Bedam in titulo, ut dixi; & apud Hilarium *Abimelech*; Hieronymus in ſua verſione, *per chorum*, & Baſilio teſte, ac Theodoreto Theodotio ὑπὲρ τῶ χορείας, *pro chorea*. Symmachus, διὰ χορῦ, *per chorum*. Aquila ἐπὶ χορεία, *tripudia*, vel ἐπὶ χορεία, *ſuper choream*. In ſcholio Græco exponitur μαελὲθ, quod LXX. retinuerunt, ἀπαρχὴ, *primitiæ*. Nyſſenus & Euthymius legunt διὰ χορείαν, *per choream*, ſeu *chorum*, interpretanturque Pſalmum epinicium atque victorialem eſſe, juxta etiam poſtrema illa verba *exultabit Jacob, & lætabitur Iſrael*. In paraphraſi Chaldæa Bibliorum regiorum extat, *ſuper choros, ob retributionem impiorum blaſphemantium nomen Domini*; apud Nebienſem omittuntur primæ duæ dictiones על הכנין *hhal hinneghin*.

Variæ lectiones.

De Titulo Pſalmi 87.

Porrò in titulo Pſalmi 87. Hebraicè & Græcè legitur ſicut hic, על-מחלה *hhal machalath*, & ὑπὲρ μαελὲθ, & Biblia Complutenſia, Regiaque, nec non alia, habent Latinè, *pro Maeleth*; quamvis ibidem Symmachus διὰ χορῦ, *per chorum*, aliàs δίχορυ *duplicis chori*: Aquila, ἐπὶ χορείας, *ſuper chorum*: Commentator dictus Hieronymus, *pro Mahalath*. Remigius, Dionyſius Carthuſianus, Lyranus, *pro Maeleth*, vel *Mahalat* exponentes *chorum*. Beda eodem modo in titulo, ſed in Commentario *pro Meleth*, ſicut Auguſtinus Caſſiodorus, Haymo, Bruno, uterque Hugo, Ludolphus, & alii, qui *chorum* etiam ſignificari volunt, cum mendo apud Valentiam, *pro Malaach*.

Non debeo examinare ſingula, ſed contentus eſſe titulo, prout tunc in emendatis Bibliis reperitur, quod hìc Agellium non feciſſe, ſed in 87. legiſſe autem hoc loco, *pio Amalech*, miror. Credo, quod Lyranus in Pſalmo 87. monet, ex ignorantia idiomatis Hebræi, nomen Hebræum male ſcriptum fuiſſe litteris Latinis. *Mahalath* ſcribi deberet; pro quo *Maheleth*, aut juxta Græcas litteras μαελὲθ *maeleth*, & corrupte *Amaleth*, unde *Amalech*, *Malahath*, vel *Malaach*: item *Meleth*, cujus loco irrepſit *Melech*, ſed excuſari non poſſunt, qui *Amalech* & *Amaleth* interpretantur, ut proprium Gentis nomen, ſicut *Abimelech*, tamquam proprium viri: nec illi, qui aliter in iſto, & in 87. etymologias tradunt, quod Auguſtinus & alii faciunt, niſi propter imperitiam linguæ Hebraicæ, quodque non animadverterint in codicibus Græcis eamdem omnino dictionem notari.

Interpretes decepti.

De vocis Maeleth ſignificatione.

Ceterum opinionem, quod *Maeleth*, ut ſcribit conſentaneè ad rationem ſcribendi LXX. μαελὲθ, muſicum inſtrumentum ſit, qui vocatur *chorus*, non Hebræis dumtaxat placere, ſed aliis præterea, maximè dum 87. explanant Pſalmum, prius indicavi; vel certè *chorum*, pro cœtu canentium, tripudiantiumve, aut choream,

pſalmo